

(двустороння предикативна і однонаправлена підчинительна). Учитывая указанные принципы анализа, ранжированы две грамемы формально-синтаксической валентности отчислительных транспозитов – одновалентность и двувалентность. Моделирование первой связано с составным именным сказуемым, валентную перспективу которого реализует только один обязательный член предложения – подлежащее или сильноуправляемый компонент. Грамему двувалентности маркируют синтаксически вербализированные элементы промежуточной разновидности – компаративные и суперлативные наречно-числительные единицы, которые в соответствии со своей интенцией предусматривают наличие левостороннего члена предложения – подлежащего и правостороннего обязательного или факультативного управляемого компонента. Редукция факультативной единицы в поверхностной структуре предложений свидетельствует о несоответствии конструкций глубинного и поверхностного уровней.

Ключевые слова: формально-синтаксическая валентность, имя числительное, сказуемое, подлежащее, управляемый член предложения, падеж.

Kostusyak N. Formal and Syntactical Valency of Syntactically Verbal Numeral Derivatives.

There has been suggested a classification scheme of the research of the derivative formal and syntactical valency of verbal numerals which depicts the peculiarities of the modern Ukrainian language and refers to its superficial structure. The range of the most important features which reveal the peculiarities of the studied category include formal and syntactical links (duplex, predicative and subordinate). Taking into account the above mentioned principles of analysis there have been defined two gramemes of formal and syntactical valency of pronomeral transposits – monovalency and double valency. The modeling of the first is connected with numeral kind of a predicative, valency perspective being carried by one obligatory part of a sentence – a subject or a strongly governed component. Grameme of double valency is marked by syntactically verbal elements of an intermediate kind – adverbial and numeral units in degrees of comparison which due to their predicative intention need left side member of a sentence – a subject and a right side obligatory or optional controlled component. The reduction of an optional unit in the superficial structure of a sentence states about the irrelevance between the constructions of deep and superficial levels structured by analyzed syntactical transposits.

Key words: formal and syntactical valency, numeral, predicate, subject, controlled member of a sentence, case.

Олександр Межов
(Луцьк)

УДК 811.161.2'367.332

**ОБМЕЖУВАЛЬНО-ВИДІЛЬНІ ЗВОРОТИ У СТРУКТУРІ
ПРОСТОГО УСКЛАДНЕНОГО РЕЧЕННЯ**

Досліджено структурно-семантичні особливості, функціональне навантаження, морфологічні варіанти та формально-синтаксичні вияви обмежувально-видільних зворотів із семантикою включення, виключення, протиставлення і заміщення у структурі простих ускладнених речень на матеріалі різностильових текстів сучасної української літературної мови. Виявлено їхні кореляції із семантичними типами предикатів, лексичне наповнення, встановлено співвідношення з частинами складносурядних речень. Теоретичну проблематику розглянуто на тлі морфологічної і синтаксичної структури сучасної української літературної мови. Визначено синтаксичний потенціал прийменниково-відмінкових форм, його поповнення за рахунок іменників і їхніх функціональних еквівалентів. Синтаксична природа обмежувально-видільних зворотів і семантико-синтаксична структура семантично неелементарних речень з цими компонентами тлумачиться з урахуванням найновіших досягнень українського і зарубіжного мовознавства. На основі ґрунтовного аналізу фактичного матеріалу зроблено лінгвістичні спостереження над функціонуванням речень з обмежувально-видільними зворотами; узагальнено формальні засоби їх вираження в присуб'єктній та приоб'єктній позиції; досліджено природу синтаксичних зв'язків з іншими членами речення.

Ключові слова: обмежувально-видільний зворот, включення, виключення, протиставлення, заміщення, складносурядне речення, ускладнене просте речення, предикат, відмінок, прийменник.

Постановка наукової проблеми. До найважливіших завдань сучасної граматичної теорії належить виділення і функціональний аналіз формально-синтаксичних і семантико-синтаксичних категорій, які знаходять свій вияв у мінімальних синтаксичних одиницях. Особливе місце в системі мінімальних синтаксичних одиниць як компонентів реченневих структур посідають обмежувально-видільні звороти, які разом із суб'єктно-предикатною основою формують значну кількість ускладнених простих речень української мови. Тому без їхнього всебічного дослідження не можна глибоко пізнати природу речення як основної синтаксичної одиниці, а без цього неможлива побудова викінченої синтаксичної теорії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному мовознавстві наявні різні підходи щодо граматичної природи субстантивних компонентів з прийменниками *крім, окрім, oprіч, за винятком, виключаючи, включаючи, на відміну від, замість* та ін. У більшості праць, особливо підручників з української мови, їх вважають відокремленими додатками [6, с. 97; 14, с. 164]. Однак у деяких дослідженнях таке трактування почали подавати з певними застереженнями [8, с. 162; 3, с. 42; 5, с. 423]. „Зарахування цих конструкцій до додатків, – підкреслює Є. М. Галкіна-Федорук, – досить умовне, бо вони не виражають об'єктних значень, не пов'язані за змістом з дією як предмет, на який переходить дія або який є наслідком дії і т. ін. Підстава для віднесення цих зворотів до додатків чисто зовнішня – зв'язок керування і можливість поставити до них відмінкове питання” [12, с. 270]. Є. В. Кротевич зробив висновок, що відокремлених додатків в російській мові (це стосується й української мови) бути не може. Якщо додатки за певних умов і відокремлюються, то вони перестають бути додатками, тобто виражати об'єкт, і переходять в інші категорії – обставини, означення чи проміжні типи. Іменники з прийменниками *крім, окрім, замість* тощо, зауважує вчений, деякими авторами через непорозуміння зараховані до додатків, насправді це або обставини, або такі члени речення, які важко піддаються визначенню [7, с. 73–75]. Б. М. Кулик вважає, що відокремлення додатків не є обов'язковим. Воно залежить від бажання мовця підкреслити значимість певного додатка в реченні [8, с. 148]. Г. О. Козачук зауважує, що відокремлені додатки – це виділені інтонаційно відмінкові форми іменників з прийменниками, що мають значення включення, виключення, винятку, заміщення. Вони не мають об'єктних значень, не пов'язані з дією як предмет, на який переходить дія або який є результатом дії, тому термін “відокремлені додатки” є умовним. „Слід визнати те, що підстава для виділення їх не стільки внутрішня, смислова, скільки зовнішня: а саме: зв'язок прийменникового керування і можливість поставити до них питання непрямого відмінка” [13, с. 347]. Н. С. Валгіна визначила подібні конструкції як „відокремлені звороти із значенням включення, виключення і заміщення” [1, с. 255]. Однак таке визначення не виявляє специфіки зворотів з прийменниками *крім, окрім, замість* порівняно з іншими відокремленими. Найточнішою, на нашу думку, є кваліфікація їх як особливого виду уточнювальних субстантивних зворотів – обмежувально-видільних [10, с. 187; 11, с. 368]. Незважаючи на посилену увагу лінгвістів до проблем функціонування таких одиниць, питання про звороти з прийменниками *крім, окрім, oprіч, за винятком, виключаючи, включаючи, на відміну від, замість* тощо потребують комплексного вивчення у формально-граматичному, семантико-синтаксичному й комунікативному аспектах.

Мета статті полягає у системному аналізі обмежувально-видільних зворотів сучасної української літературної мови з урахуванням їхніх семантико-синтаксичних, формально-граматичних та дериваційних особливостей у структурі простого ускладненого речення. Заявлена мета зумовлює необхідність розв'язання таких завдань: 1) схарактеризувати семантичні функції обмежувально-видільних зворотів, їхнє лексичного наповнення; 2) встановити особливості деривації компонентів із значенням включення, виключення і заміщення; 3) проаналізувати засоби морфологічного вираження, формально-синтаксичні та комунікативні позиції обмежувально-видільних зворотів у реченнєвій структурі; 4) з'ясувати закономірності їхніх співвідношень із предикативними частинами складних речень.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. З урахуванням багатоаспектного підходу до аналізу речення у пропонованому дослідженні обмежувально-видільні звороти представлені на семантико-синтаксичному рівні як морфолого-

синтаксичні варіанти синтаксем виключення, протиставлення / включення, яким у формально-синтаксичній структурі речення відповідають детермінантні члени.

Обмежувально-видільні звороти із значеннями виключення, протиставлення / включення утворюються, як і всі вторинні предикати, у процесі дериваційного перетворення складних речень у просте ускладнене [2, с. 137–140]. Компоненти із значеннями виключення та протиставлення формуються на основі протиставних семантико-синтаксичних відношень між частинами складносурядного речення, виражених такими засобами: протиставними сполучниками *але, а, та* (у значенні *але, а*), *зате, проте, однак*, дієслівними предикатами з протилежними значеннями та субстантивними компонентами обох сурядних частин, що вживаються в аналогічній синтаксичній позиції. Внаслідок трансформації складносурядного речення у просте ускладнене іменниковий компонент другої сурядної частини у процесі згортання її предиката актуалізується і представляє всю згорнену частину. Він поєднується з прийменниками, які заступають протиставні сполучники, утворюючи з ними адвербіалізований компонент. Пор.: *Всі засміялись, окрім Івана Кириловича* (В. Дрозд) ← *Всі засміялися, але Іван Кирилович не засміявся*.

Залежно від характеру взаємодії значень актуалізованого субстантива і співвідносного з ним іменника першої сурядної частини формується семантика виключення або протиставлення. Як слушно зауважує О. В. Кульбабська, “найчастіше вторинна предикатна синтаксема формується з прийменника й актуалізованого іменника, що репрезентує згорнену сурядну частину” [9, с. 341]. Якщо актуалізований субстантив називає конкретну особу або множину осіб, а співвідносний здебільшого займенниковий іменник, вказує на узагальнену сукупність осіб, то адвербіалізований прийменниково-субстантивний компонент виражає значення виключення. Морфолого-синтаксичними виразниками цього значення синтаксеми виступають форми родового відмінка з прийменниками *крім, окрім, окрім, за винятком* та знахідного з прийменником *виключаючи*, пор.: *Нічого я не заслужив, **крім ганьби!*** (Леся Українка); *А йому тоді снилися всі дівчата, **крім Лі*** (В. Симоненко); *Я вірю, що ти божий син, Месіє, і всім, **окрім мене, даси рятуюнок*** (Леся Українка); *Всі звели руки, **окрім Івана Кириловича та Гуляйвітра*** (В. Дрозд); *...ніхто, **окрім мене, такої реформи не зробить*** (М. Куліш); *І хоч на колії ще нічого не видно, **окрім маленького клубка диму на обрії, — натовп хвилюється*** (М. Олійник); *Чобота, ніхто в селі не любить, **окрім підлабузників та парторга Афоні?*** (Р. Федорів); *Титул всім сподобався, **за винятком хіба самого Григорія...*** (І. Багряний); *...то все були, **за винятком братів Ткаченків, чужі, байдужі до нього люди*** (Василь Шевчук); *...ми, «Друзі Ладу», будемо розстрілювати всіх, кого знайдемо в помешканні, **виключаючи дітей до п'ятнадцяти років, старих після п'ятдесяти років і хворих*** (В. Винниченко); *Трудові книжки оформляються на всіх працівників підприємств, установ, організацій, **включаючи співвласників...*** („Кодекс законів про працю”). Подібні конструкції співвідносяться з складносурядними протиставними структурами, пор.: *Усі, **окрім Руфіна, підходять під благословення*** (Леся Українка) і *Усі підходять під благословення, **але не підходить Руфін***; *Всі, **за винятком Бойчука, здивовано дивилися на свого шкіпера*** (М. Трублаїні) і *Всі здивовано дивилися на свого шкіпера, **але не дивився Бойчук***; *Співають усі, **за винятком Ліни Яцуби, дочки майора-відставника*** (О. Гончар) і *Співають усі, **але не співає Ліна Яцуба, дочка майора-відставника***.

Якщо ж лексичне наповнення іменника, що репрезентує згорнену сурядну частину, збігається з лексичним наповненням співвідносного іменника незгорненої сурядної частини, то адвербіалізований прийменниково-субстантивний компонент передає значення протиставлення з відтінком допустовості, пор.: *Яничарські старшини, **на відміну від рядових яничарів, прикрашали свої повстяні ковпаки пучками пір'я, скріплюваними коштовним камінням*** (П. Загребельний) ← *Яничарські старшини прикрашали свої повстяні ковпаки пучками пір'я, скріплюваними коштовним камінням, **а (хоча) рядові яничари не прикрашали свої повстяні ковпаки пучками пір'я, скріплюваними коштовним камінням***. Синтаксему із значенням протиставлення виражає родовий відмінок з прийменниками *на відміну від, порівняно до, проти, супроти* та давальний з прийменником *на (у) протизагу*. Напр.: *Новела, **на відміну від «Собору», була «репресована» тихо, про неї нічого лихого не писали*** („Історія української літератури”); ***На відміну від Шальке, Рюде був важкий, головатий, морду мав, як підрешіток*** (П. Загребельний); ***На відміну від свого попередника, думкою доярок не нехтував, радився з***

ними, як збільшити надой молока (О.Гончар); *Ще не було мови про намір Сивооків, на відміну від усіх візантійських храмів, розписати Софію ще й зокола всю фресками* (П. Загребельний); *На відміну від телеграми, телефонні повідомлення, як правило, обмежені у відстані...* („Сучасні ділові папери”); *Коли ми кажемо «малий острів», то висловлюємося суто географічно. Бо малий він вважався порівняно до материків, до островів великих, до архіпелагів...* (П. Загребельний); *Той підійшов до Ілька — здоровенний проти нього, як віл* (А. Головка); *Обличчя її відбиває смертельною блідістю проти яскравої одежі* (Леся Українка); *Бо хто я, Галю, проти тебе?* (Л. Костенко); *Вона кохала Романа, хоч і грішного супроти неї, але чесного парубка, а не коновода, не злодія, не паля!* (Б. Грінченко); *Але як тільки виникла [Візантія], так і породила собі на протизвагу нові держави* (П. Загребельний).

У сполученні родового відмінка з прийменником замість семантику протиставлення доповнює відтінок заміщення, напр.: *Така зовсім ніби побічна думка зринула в голові, замість відчаю й тривоги* (І. Багряний); *Гурти селян в розпачливій застиглоті: худих, як обгорілі стовпці, в лахмітинах, замість одежі, приковані поглядом до брами* (В. Барка); *А замість мольбертів та полотен — шафи та полиці з книжками, столи з приладдями, ретортами, склянками, слоїками* (В. Винниченко); *Серця в браконьєра нема. Замість серця в нього торбочка з м'язів* (О. Вишня); *На щитку, замість жінки з граблями, хтось дуже схожий на самого діда Аптіпа вів полем комбайн* (В. Земляк); *Замість привида по кладовищу ходила баба Мокрина, двоюрідна Деркачева бабуся* (В. Нестайко); *Замість чобіт, на них були якісь мотузяні лапті, замість шапок — нічого, а замість шинелів — старі сірі коци* (І. Багряний); *Замість квіток шаблі, списи виблискують в долині* (П. Тичина). Як і синтаксемам з прийменниками крім, за винятком, окрім, опріч, на відміну від, їм властиве співвідношення з протиставними частинами складносурядного речення. Пор.: *...замість радості, їх огорнула туга й жах* (І. Багряний) і *Їх огорнула туга й жах, а не радість їх огорнула*; *— Цеглину дадуть, замість хліба*, — сказав чоловік (В. Барка) і *Дадуть цеглину, а не хліба дадуть*; *...тільки замість екрана на дереві висіла чорна шкільна дошка* (В. Нестайко) і *На дереві висіла чорна шкільна дошка, а не екран висів на дереві*; *Мати ...поклала картоплину, замість хліба* (І. Багряний) і *Мати поклала картоплину, а не хліб поклала*.

Основним виразником синтаксеми із значенням включення є знахідний відмінок іменника з прийменником включаючи, пор.: *На свято запросили учасників війни, включаючи ветеранів* (З газети) ← *На свято запросили учасників війни, і на свято запросили ветеранів*. У цій функції може використовуватися сполука в тому числі, пор.: *Людині властиво зводити до всього, в тім числі й до творів мистецтва* (О. Гончар) ← *Людині властиво зводити до всього, і людині властиво зводити до творів мистецтва*; *Література, в тому числі й критика, має сьогодні жити з іще більшою творчою напругою* (О. Гончар) ← *Література має сьогодні жити з іще більшою творчою напругою, і критика має сьогодні жити з іще більшою творчою напругою*. Як видно з наведених трансформацій, синтаксеми включення утворюються: 1) на основі відношень одночасності між сурядними частинами зі сполучником *і*; 2) лексично тотожними предикатами; 3) лексично відмінними конкретними іменниками обох частин, значення яких вказують на ціле і частину, загальне і окреме. У процесі згортання предиката другої сурядної частини та інших спільних компонентів так само актуалізується іменник з конкретним значенням, а сполучник замінюється прийменником, внаслідок чого утворюється прийменниково-відмінкова форма, що представляє темпоральну семантичну функцію одночасності згорненого елементарного речення. Як і інші адвербіалізовані прийменниково-відмінкові компоненти, він поєднується підрядним зв'язком з предикативним ядром незгорненої сурядної частини, однак темпоральне значення одночасності передає більш завуальовано, ніж сполучник у складносурядному реченні, оскільки модифікує його як включення частини або окремого до складу цілого або загального [4, с. 139].

Оскільки синтаксеми виключення/протиставлення близькі до поняття про заперечення, в основній частині речення часто вживається частка *не* чи заперечні займенники, напр.: *А я не знаю нічого ніжного, окрім берези...* (Леся Українка); *Сьогодні не існувало нічого, окрім його дочки* (В. Дрозд); *І нам було прекрасно і весело, і між нами не було нічого, крім німої щирості* (В. Симоненко); *Інші теж не лінувались, за винятком хіба що Бугра...* (О. Гончар); *Насамперед на всю масу в 340 чоловік майже не було людей з нижчою освітою, за винятком вірмен та*

кількох селян (І. Багряний). Такі звороти співвідносні зі складносурядними реченнями чи із стверджувальними зворотами і подальшим запереченням (залежно від наявності чи відсутності заперечення в основній частині). Пор.: *Я знаю ніжну березу, а більше не знаю нічого ніжного; Сьогодні існувала тільки його дочка, а більше не існувало нічого; Між нами була тільки німа щирість, а більше не було нічого; Тільки Бугор лінувався, а інші не лінувалися; Лише вірмени та кілька селян були з нижчою освітою, а майже не було людей з нижчою освітою.*

За відсутності заперечення компоненти з прийменниками *крім, окрім, oprіч* можуть мати і значення доповнення, включення, напр.: *Крім житлових корпусів, буде зимовий басейн із морською водою...* (О. Гончар); *Опріч товаришів, були ще й так собі помічники* (Б. Грінченко); *Опріч мене, мабуть, і він відчув це...* (О. Кобилянська); *Крім дітей та жінки, в його Тільки курочка була* (О. Олесь); *В душі людській, крім видимого неба, є одинадцять всячеських небес* (Л. Костенко); *Потяглася сюди, крім сільської, ще й молодь із комплексу і хлопці з застав, рядові та сержанти* (О. Гончар); *Хто жде мене, крім Гриця?* (Л. Костенко); *Окрім що медичка, вона ще ж і поетка в нас, сама пісню склала!..* (О. Гончар). Тоді вони співвідносні сурядним частинам з єднальними відношеннями, пор.: *Будуть житлові корпуси і буде зимовий басейн із морською водою; Були товариші, були ще й так собі помічники; Були в нього діти, і була в нього жінка, і була в нього ще курочка; В душі людській є видиме небо, і в душі людській є одинадцять всячеських небес.* Виразніше значеннєвий відтінок доповнення виражають синтаксеми включення з прийменниками *включаючи, не виключаючи, поряд з*, напр.: *Та головне зараз для мене – передати деякі проблеми того часу, дух, настрої тими літературними засобами, якими користувався літописець, включаючи й демонологію...* (Р. Іваничук); *...там стояв критий квітчастою скатертиною малий стіл, на якому нагромаджено безліч всілякого посуду, включаючи сюди аж три відміни ножів, виделок, склянок...* (У. Самчук); *Все громадянство, не виключаючи соціалістів і робітників, обурене на цих бандитів страшенно* (В. Винниченко); *І от усі, не виключаючи і Хведота, моляться* (У. Самчук); *...а на рукоятках дорогих мечів, поряд з яблуком і перехрестям, чеканив ще звірів а чи птахів* (П. Загребельний). З ними також співвідносні сурядні єднальні конструкції, пор.: *А тут поряд з тополями вирости край шляху ажурні металеві цюгли* (О. Гончар) і *А тут вирости край шляху ажурні металеві цюгли і вирости тополі.*

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, у формуванні значень синтаксем виключення і протиставлення / включення, відіграють роль не лише семантико-синтаксичні відношення, якими пов'язуються сурядні частини, але й засоби їх вираження. Це зумовлено тим, що семантико-синтаксичні відношення між частинами складносурядного речення створюються комплексом засобів, а саме: сполучником, предикатами обох частин та лексичним наповненням інших компонентів. Синтаксеми, що відображають семантико-синтаксичні відношення, якими пов'язані частини складносурядних речень, мають складніший механізм формування, ніж синтаксеми, що передають семантико-синтаксичні відношення, які встановлені між підрядною і головною частинами складнопідрядних речень. Це виявляється в тому, що у процесі згортання другої сурядної частини сурядний зв'язок, яким вона поєднується з першою, замінюється у вже сформованому простому ускладненому реченні підрядним зв'язком прилягання. Форму детермінантного підрядного зв'язку прилягання простежуємо між прийменниково-субстантивним компонентом, що представляє згорнену сурядну частину, і предикативним ядром незгорненої сурядної частини. Перспективним у цьому напрямі є аналіз комунікативних варіантів обмежувально-видільних зворотів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Валгина Н. С. Синтаксис современного русского языка : [учебник] / Н. С. Валгина. – М. : Высш. шк., 1978. – 439 с.
2. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови : [монографія] / І.Р.Вихованець. – К. : Наук. думка, 1992. – 222 с.
3. Волох О. Т. Сучасна українська літературна мова. Морфологія. Синтаксис. : [підручник] / О. Т. Волох, М.Т. Чемерисов, Є. І. Чернов. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К. : Вища шк., 1976. – 334 с.
4. Городенська К. Г. Деривація синтаксичних одиниць : [монографія] / К.Г.Городенська. – К. : Наук. думка, 1991. – 192 с.
5. Івченко М. П. Сучасна українська літературна мова : [підручник] / М. П. Івченко. – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1965. – 592 с.
6. Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови: [навч. посіб.] / М. У. Каранська. –

- К. : НМК ВО, 1992. – 400 с.
7. Кротевич Е. В. Обособленные синтагмы / Е. В. Кротевич // Ученые записки Львовского университета. – Т.7, кн.1. – Львов : Изд-во Львов. ун-та, 1948. – Вып. 3: Вопросы славянского языкознания. – С. 65 – 90.
 8. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови : Синтаксис / Б. М. Кулик. – К. : Рад. шк., 1965. – Ч. 2. – 283 с.
 9. Кульбабська О. В. Вторинна предикація у простому реченні : [монографія] / О. В. Кульбабська. – Чернівці : Чернів. нац. ун-т, 2011. – 672 с.
 10. Русская грамматика : в 2 т. – Т.2. Синтаксис / [под ред. Н. Ю. Шведовой]. – М. : Наука, 1980. – 710 с.
 11. Слинько І. І. Синтаксис сучасної української мови: проблемні питання : [навч. посіб.] / І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. – К. : Вища шк., 1994. – 670 с.
 12. Современный русский язык : Морфология. Синтаксис / Под. ред. Е. М. Галкиной-Федорук. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1964. – 640 с.
 13. Сучасна українська літературна мова : [підручник] / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.; [за ред. М. Я. Плющ]. – К. : Вища шк., 1994. – 414 с.
 14. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : [підручник] / К. Ф. Шульжук. – К. : Видавничий центр „Академія”, 2004. – 408 с.

Межов А. Ограничительно-выделительные обороты в структуре простого осложненного предложения

Исследованы структурно-семантические особенности, функциональная нагрузка, морфологические варианты и формально-синтаксические проявления оборотов ограничительно-выделительной семантики включения, исключения, противопоставления и замещения в структуре простых осложненных предложений на материале разностилевых текстов современного украинского литературного языка. Выявлены их корреляции с семантическими типами предикатов, лексическое наполнение, установлено соотношение с частями сложносочиненных предложений. Теоретическую проблематику рассмотрено на фоне морфологической и синтаксической структуры современного украинского литературного языка. Определен синтаксический потенциал предложно-надежных форм, его пополнение за счет существительных и их функциональных эквивалентов. Синтаксическая природа оборотов ограничительно-выделительной семантики и семантико-синтаксическая структура неэлементарного предложения с этими компонентами истолковывается с учетом новейших достижений украинского и зарубежного языкознания. На основе основательного анализа фактического материала сделаны лингвистические наблюдения над функционированием предложений с ограничительно-выделительными оборотами; обобщены формальные средства их выражения в присубъектной и приобъектной позиции; исследована природа синтаксических связей с другими членами предложения.

Ключевые слова: *ограничительно-выделительный оборот, включение, исключение, противопоставление, замещение, сложносочиненное предложение, усложненное простое предложение, предикат, надеж, предлог.*

Mezhov A. Narrowly-excretory Turnover in the Structure of Simple Unelementary Sentences.

In the article structural-semantic features, functional loading, morphological variants and formal-syntactic displays of narrowly-excretory turnovers semantics of inclusion, exclusion, opposition and replacement in the structure of simple unelementary sentences on material of texts of modern literary Ukrainian are explored. Their correlations with the semantic types of predicates, lexical content, correlation with main parts of compound sentences are found. Theoretical problems have been examined against the background of the modern Ukrainian morphological and syntactic structure. The problem of transposition syntactic potential of preposition-case forms, principles of classification, varieties of transposition have been ascertained. The syntactic nature of the narrowly-excretory turnovers and the semantic syntactic structure of the semantically non-elementary sentence with the given element is rendered according to the latest Ukrainian and foreign investigations. On the basis of deep analysis of the vast material new linguistic were made as to the functioning of the sentences with the narrowly-excretory turnovers; formal ways of expression in the pre-subject and pre-object position are summarized; nature of the syntactic relation is observed.

Key words: *narrowly-excretory turnover, inclusion, exclusion, opposition, replacement, compound sentence, unelementary simple sentence, predicate, case preposition.*